

Сталін помирав важко. Він не думав, що може померти, й не надто вірив у власне тління. Щоправда, він не дуже вірив і в масову щирість возвеличення його імені. Але інакше неможливо, бо вони — без безпощадної дисципліни! без ієрархії! без страху! — не втримають великої держави.

Міряв кроками кімнатку своєї кунцевської дачі. Власіка заарештували, хрін з ним. Так, Власік був йому вірним як собака. Нічого, на кожну відданість завжди можна знайти ще більшу. Сталін не міг витримувати тільки розлуки зі своєю домохазяйкою Валею Істоміною.

Валя — не Власік, і не новий начальник його охорони Новік. Валя мовчазна, покірна й також віддана. Вона втішає його зимними й довгими ночами, що лише холоднішають з кожним роком. Валю можна погладити, а деколи навіть... Лицем вождя перебігла хижо-грайлива, майже парубоцька, посмішка.

Він старіє. Йому вже перевалило за сімдесят. Думав, що Валю, яка опинилася на Колімі за його наказом, може забути або знайти таку ж — їх мільйони, тих мовчазних і відданих російських баб.

Але... Тримався. Утім, однієї особливо довгої осінньої ночі... Згадав свою Надєжду. Він не хотів її смерті. Не хотів, щоб вона стрілялася. Вона підставила його. А Васілій і Светлана втратили матір. Плакав тоді на похороні дружини від безсилля. Жодна сльозинка вождя не потрапила в радянські газети. Великий Сталін, великий Генералісімус і друг кожної радянської людини не повинен, ніколи й ніде, проявляти дрібнобуржуазну сентиментальність.

Але сентиментальності не було. Вона зникла ще замолоду. Вона, як писали його непартійні біографи, зникла тоді, коли

померла його перша дружина і він кидався на похороні за нею в могилу. Якщо він пізнав любов до жінки, то це була Катерина Сванідзе, що несподівано захворіла на сухоти, залишивши сина Якова. Після того як Сосо Джугашвілі витягнули з могили дружини, народився Йосиф Сталін.

Він ніколи не відчував жалю чи співчуття. Тим паче, до чоловіків. Тим паче, до вищих від нього зростом. Тим паче, до обдарованих і небезпечних.

Тухачевській, казали, перед розстрілом верещав: «Хай живе Сталін!», намагаючись його розжалобити. Він не піддався на таку пастку маршала Тухачевського. Це ж треба такого красеня, розумника, донжуана в одній особі! Сталін дивився крізь пальці на його адюльтери, казав при доносах, мовляв, «будемо заздрити». Але маршала любили солдати. Він знав кілька іноземних мов і був вельми освіченим, на відміну від старих вояків будьонівського штibu. Сталін якось подумав, що Тухачевський може бути йому реальним конкурентом. Страх, як гидкий щур, пробіг плечима великого генералісимуса.

Наступного ранку він розкрутив особову справу Тухачевського. Уже не маршала, не харизматичного й ще молодого полководця, а звичайнісінького ворога народу, що повинен бути знищеним — як тифозна воша! як трупа зараза! як наймерзенніша наволоч!

Вождь нікому не вірив і нікого не любив. Він називав ідіотом свого сина-алкаша Васілія. Він так і не бачив в останні роки своїх онуків, навіть дітей дочки. Іноді у Светлани Алілуєвої (Сталін так не любив це, якесь релігійне, дівоче прізвище своєї дружини) закрадалася думка, що батько не пробачив їй, доччину, зраду з іншими чоловіками. Тихі комплекси й підозри, презирство й ненависть наповнювали все єство низькорослого чоловіка, що невблаганно старів.

А вони ще заборонили курити! Лікар був дуже переляканим, але казав, що Йосифу Віссаріоновичу не можна курити, бо наслідки будуть непередбачуваними, мовляв, лікар мусить його чесно попередити. Сталін міг розстріляти лікаря за погані

новини. Зрештою, він таки задумав викрити й ліквідувати на початку п'ятдесятих років змову лікарів. Але цього розстрілювати не спішив. Проте й не курити було неможливо. Наступало таке роздратування, що навіть його тихий голос поволі перетворювався на невидимий смертоносний меч. Такі навколо всі ганчірки й холуї — а їм можна курити! Вони курять, скільки влізе — і їм байдуже до його синдрому відміни, до його нікотинового голоду!

Їм насправді байдужі будь-які його страждання. Коли, роздратований, кинув їм якось, що вони всі, усім політбюро, постаріли й пора їх міняти, то потім здогадався, що вони щось замислили.

Сталіну було так дивно, що всі партійні молільниці СРСР не можуть відвернути від нього старість. Він тихо ненавидів молодих і молодість, поволі обдумуючи ще більшу чистку рядів, ніж у другій половині тридцятих.

Він ще покаже всім, на що здатен він, а на що — вони. Вони, старі опортуністичні упирі, що втратили відчуття лєнінського мислення, ще здригнуться. І то не лише уві сні. Здригнеться Берія й Малєнков, Молотов і Каганович. Навіть дурноверхий Нікітка, котрий Хрущов, викликає якісь туманні підозри...

Сталіну ставало все незатишніше. Раптом згадав, як його мати сказала, коли він уже був головною людиною СРСР, мовляв, краще б ти став священником. До речі, треба було б висповідатися. Із церквами трохи перебрави. Раптом якийсь жаль, упереміш із дикою ненавистю й нестримним нападом жаху, заповонив того, хто так любив міряти дрібними кроками свою кунцевську дачу. Може, хтось, із коротким кинджалом, зацаївся в кутку? І ще йому був підозрілим смак нинішніх фруктів. Отруїти його їм найпростіше. А тут чимало тих, хто хоче обезголовити партію. Тут звідусюди стирчать якісь примари! Курити не можна! Пити вино небажано! А що можна?

Можна, наприклад, організувати публічні страти неугодних, у тому числі й сволот-лікарів, які не можуть придумати диво-пігулку, яка повертає молодість! Так, це мудра ідея...

Але зараз що? Що робити завтра вночі? Скільки кроків про-
шаркати кімнатою, покурюючи стиха люльку?

Треба повернути Валю... Він втомився без неї, хоча, може,
вона й спала з Власіком, щоправда, не зі своєї волі. Якщо спа-
ла, то була оскверненою. Але... вона вже спокутувала частину
своєї провини. А Власік згніє в тюрмі. Він міг би віддати наказ
розстріляти тварюку, але нехай ще помучиться!

А Валю таки треба сюди. А, може, вона вже нежива?! Тва-
ринний жах знову перебіг плечима вождя. Треба діяти негай-
но й без дурних опортуністичних вагань!

Ще вночі він хапливо викликав охоронця, віддаючи наказ
негайно звільнити й доставити сюди, у Кунцево, товаришку
Валентину Істоміну.

2

Федір дивився на вечірнє світло всередині сірих столичних
будинків, що нагадували бджолині соти.

Хто тут живе? Які бажання в цих людей?

Вони дружно виходять із бджолиних сотів зранку. Дружно
повертаються туди ж увечері. Так проходить їхнє життя. І якщо
нікого з під'їзду не арештують (уже рідше це роблять), то хіба
смерть буде по одному висмикувати їх із сірої шеренги будинків.

Важко тут писати добру музику, але в капіталістичних краї-
нах, подумав Федір, ще більше несправедливості. Усе-таки чо-
гось ми вартуємо, таки бояться й поважають у світі наш СРСР.
Несподівано в голові спливали рядки Маяковського на смерть
Леніна, де поет називає його *отцом* и *сыном* революції, додаю-
чи поемі присмаку червоної фанатичної релігійності:

Живьём, по голову в землю, закапывали нас банды Мамонтова.

В паровозных топках сжигали нас японцы.

Рот заливали свинцом и оловом.

«Отрекитесь!» — ревели, но из горящих глоток лишь три слова:

«Да здравствует коммунизм!».

Маяковський таки пронизливий поет. Федір Логвин, переїхав-
ши до Києва з колишньої української столиці, теж хотів своєю
музикою служити нашій державі. Нашій українській радян-
ській державі. Федору не подобалося, що на перше місце всю-
ди вип'ячується радянська, а не українська. Але що поробиш?
Дрючком муру не проб'єш. Якби він говорив уголос усе, що ду-
має, то навіть не бачив би ні Києва, ні творчої роботи, ні достат-
ку. А все це потрібне йому для того, щоб творити нову музику
нової доби. Він — творець, а не борець. Тож йому була гидка
ідеологічна робота, але тесть... Та про це не хотілося думати.

Треба було щось робити з тим світлом, яке вразило Федора
нізвідки. Клавдія може щось побачити. А він би не хотів ревни-
вих сутичок з нею. Квартира, матеріальні статки — переваж-
но завдяки тестеві.

Тесть був досвідченим партійним апаратником. Не першим,
але й не другим — це не про нього. Між третім і п'ятим, десь
на задвірках публічності, непримітно й безперервно маячила
його фігура ще з тридцятих. Віталій Никодимович зумів пере-
петляти поміж пастками тридцятих і сорокових, набувши твер-
дого лоба й холодного серця та непоганих статків, як для чес-
ного комуніста.

Федір жив із Клавдією вже шість літ. Народилася дочка.
Віталієві Никодимовичу не надто подобалися, як він казав,
«музицирования» зятя. Але заради своєї Клави й онуки зми-
рився, тихо провадячи Федора вверх драбиною мистецької
номенклатури.

Федір розумів, що завдячує тестю. Але всі відчуття були
змішані й заплутані так, що розплутати їх міг хіба що Вольф
Мессінг або подібний йому чарівник. Федір не хотів кар'єри
в Спілці композиторів. Але тоді... ну, ким він буде без голову-
вання? Хто для тестя й для Клави музикант без посади?

Усміхнений дурник, що грає на баяні? Нещасний скри-
паль-фанатик, як комуністи з поем Маяковського? Дивак
зі змережаними нотами за спиною, ніби зі зворушливо-
недолугими крилами ангела?

Але Віталій Никодимович розумів — якщо партія не каже «Ні», значить можна. Звісно, якби партія своєю рукою показала на зятя як на ворога, то він був би першим, хто підкидав би хмизу в полум'я страти такого родича. Уже й так об'ївся переляку з «Іваном Богун».

Зятева опера «Іван Богун» колись була подією музичного життя УРСР. Потім його примушували майже відрікатися від неї, переробляти. Хтось, лисий і подібний до Жданова, раптом прорік із кремлівської дзвіниці:

— Небезпека йде з України, товариші! Знову оживає хитренька пристосованська гримаска нашого споконвічного ідейного ворога, що тепер маскується під начебто дружню личину! Після великої перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні, здавалося б, уже назавше вирубане коріння, з якого зростає отруйний націоналістичний мотлох. Проте внутрішній ворог не дрімає, товариші, знову ворушачи своїми гидотними імперіалістичними мацаками. Отже, нам знову потрібно посилити класову пильність та ідеологічну нещадність!

Їхнє націоналістичне мистецтво треба повернути в радянське річище! Навіть після великого перелому в тридцять третьому малороси ще хиляться до ідейних збочень! Ізолюваність від великої радості радянського буття — ось що характерне для мистецтва, яке творить низка київських і львівських так званих митців!

Разом із вейсманістами-морганістами, лікарями-злочинцями та іншими безридними космополітами ці українські купці святими почуттями патріотизму протягують, де лише можна, свою, повторюю, націоналістичну бацилу пораженства, намагаючись заразити тією чумною хуторянською паличкою весь радянський народ.

Для цієї низької мети, для цього ідолопоклонства перед гнилими трупами буржуазних мистецьких течій, перед вишкіром безсилового дрібнобуржуазного декадансу вони готові підступною брехливою рукою й таким же роздвоєним язиком підло та віроломно опорочувати радянський лад!

Небезпека йде з України, товариші! Ідеологічні перекручення в літературі, провінційне, ізоляціоністське замилування якогось міфічним українським народом, що є лише часткою великої радянської спільноти народів-братів, формалізм у музиці, навіть в опері «Іван Богун», здавалося б, вірного сина партії й народу Федора Логвина (музика, яка незрозуміла народу, народу непотрібна!), навіть каганцювання у виробках так званих народних умільців, романтизація віджилих архаїчних вечорниць у хореографічних постановках — це лише окрушини дивних націоналістичних манівців у певній частини українських митців, що мали бути передусім радянськими, які мали б передусім стояти на сторожі радянської ідеології, завдяки якій вдалося врятувати світ від коричневої фашистської чуми!

Небезпека йде з України, товариші! Словом, шум матні в шароварах, гармидер замшілими старосвітськими одяганками у ваших, львівські пани, як там? — бамбетлях — та ізолюваність від великої радості радянського буття — отаке на світлі нового дня все ваше так зване мистецтво, яке повинно бути остаточно й безповоротно засуджене та відкинуте радянським народом!

3

Дітей було надивовижу багато. Вони йшли без кінця, заповнюючи всі вулиці невеликого міста. Ніхто з них не сміявся, але ніхто й не плакав.

Діти були діловитими й зосередженими. У руках вони тримали червоні прапорці. Дехто ніс верховний портрет залізного Йосифа або інших членів Політбюро ЦК КПРС. Двоє хлопчиків тягнули величезне гасло: «Слава Радянській Україні в славній сім'ї народів-братів!». Дівчинка несла статуетки двох народів-братів, найбратніших поміж братніми, України та Росії. Хоча це були жіночі статуетки, але якщо їх називали братами, то радянська людина легко й радісно підкорювалася, не маючи й гадки звернути увагу на соромітницьку підміну статей.

Діти співали патріотичних пісень воєнних років, *пусть ярость благородная вскипает как волна*, ніхто не сміявся і не плакав, *идёт война народная, священная война*.

Дитячі личка були немовби застиглими зліпками театру тіней, якогось злагодженого хору покійників. Здавалося, що в містечко раптом хтось закинув десант примар, що по-ощадливому заповнював вулиці й вулички тихого райцентру.

Було неможливо не бачити цієї експансії, кудись утекти або розчинитися. Гермафродитні діти розповзалися не тільки містечком, а й серцями та душами тих, хто лише недавно оплакував смерть великого Сталіна.

Лагідна притягальність смерті тихо ступала містами й селами. Її було неможливо помітити, бо помічниця Пані знала, що в СРСР найменші натяки на розмови про це — заборонені. Може бути скільки завгодно самогубців, божевільних, людей у помежових станах із розламаними долями, післявоєнних калік, викинутих на смітник історії за свою відданість. Будь-де й будь-коли треба бути готовим померти, у полон не здаватися.

Цілі острівки передсмертельного гниття, душевного болю, який було неможливо витримати, батальйони привидів, зомбі з роздушеною війною волею до життя, які тихо розбігалися містами й селами, щоб опинитися подалі від звичайних людей, подалі від світла в теплих хатинках, поближче до чорторіїв забуття.

Бога можна не боятися, а Партія не любила песимістів. Скажіть, як може радянська людина тужити, навіть накладати на себе руки, коли ми всі живемо в зоні суцільного щастя?

Психіатри кажуть, мовляв, є такий душевний біль, який людина неспроможна витримати. І тоді вона хоче не відчувати свого тіла, яке дає той біль. А не відчувати своє тіло можна єдиним способом — через його умертвіння. І тому трапляються самогубства.

Але ж це в гнилих європах та америках можна відчувати біль існування, оскільки буржуазна дійсність є ворожою людині, сповненій чистотою ідеалів рівності й братерства! І тому там високий рівень смертності й чимало самовбивць!

З ними все ясно — але щоб у нас? У радянській Україні? Після священної війни? Напередодні трьохсотлітнього ювілею Переяславської ради, коли саме життя так і підказує, — та ні! — гучно волає про те, що ми, радянські люди, уже маємо все для щастя. Звісно, треба боротися з пережитками, хворобами чи релігійним дурманом. Але щоб молода людина добровільно йшла в могилу?

Та ця людина як мінімум була прихованим ворогом радянської влади, адже не бачила її високих здобутків! Або не розуміла їх. Або була байдужою до успіхів радянської влади й перспектив комуністичної революції в багатьох — та що вже там! — у всіх прогресивних країнах світу!

Трьохсотріччя возз'єднання України з Росією повинно остаточно покласти край будь-яким невдоволенням покидьків, будь-якій гнилизні й трупним націоналістичним бацилам.

Наближалось святкування 300-річчя Переяславської ради.

4

Федір невинно опинився на пробах ролей. Його вже милостиво допустили до мистецької ідеологічної роботи.

Знімали масовки до художнього фільму, приуроченого вікомному 300-літтю.

...Багато жінок-українок із серпами на колгоспному полі чекали на зустріч із багатьма чоловіками-росіянами з молотами в руках після заводської зміни. Нарешті хтось підказав, що треба урізноманітнити серпи та молоти, адже можна подумати, що це буде якась кривава бійня і якісь натяки на історичну ворожнечу в минулому, приміром, у Полтавській битві.

Треба запальних щасливих пісень, що обіцяють комунізм і нове кохання вже завтра. Жінки-українки мають ніжно й покірно дякувати (у масовці може бути декілька чоловіків), звісно, без жодних двозначностей. А чоловіки-росіяни мають співати радісних патріотичних пісень із чіткими ідейними критеріями.